

- s taktilnimi slikami
- z običajnimi slikami in z besedilom v standardnem tisku in Braillovi pisavi
- z velikim tiskom

Zvočne knjige in videokasete

- zvočne knjige na magnetofonskih trakovih oziroma kasetah z zvočnimi ilustracijami
- lahko razumljive zvočne knjige
- lahko razumljive video knjige

Elektronske knjige

Lahko berljive

- knjige za duševno prizadete
- splošne lahko berljive knjige
- časopisi in revije

Običajne knjige

- slikanice z lahko razumljivimi slikami, primerne za govorno zaostale
- enostavne zgodbe v nadaljevanjih brez besedila ali z zelo malo besedila
- verzi, pesmi, ljudske pesmi
- o prizadetih
- romani in slikanice s temami, povezanimi s posebno vzgojo

Raziskovalna poročila, študije in drugo, sezname knjig

- za in o ljudeh s posebnimi potrebami.

prev. in povzela Breda Mahkota

KNJIŽEVNOST ZA OTROKE IN MLADINO V AVSTRIJI

Kratek zgodovinski pregled

Najzgodnejša dela književnosti za otroke so v Avstriji nastala vzporedno s šolskimi reformami cesarice Marije Terezije in cesarja Jožefa II in vzgojno teološko polemiko med katoliškim učiteljem Leopoldom Chimanijem (1774–1844) in protestantom Jakobom Glatzem (1776–1831). Čeprav razkriva njuno pisanje vpliv pedagogike nemškega razsvetljenstva, francoskih spisov o vzgoji in severnonemškega filantropizma, je tudi dokaz neodvisnega razvoja avstrijske mladinske književnosti.

Prve avstrijske zbirke pravljic in legend so se pojavile v času romantike. Te so še danes zelo priljubljene in še vedno vir posnemanja.

Proti sredini 19. stoletja so povesti z versko vsebino začele nadomeščati neverjetne dogodivščine in pustolovščine z divjega zahoda. Kasneje v 19. stoletju in

na začetku 20. stoletja pa so prevladale knjige, ki so slavile habsburško dinastijo in narodno preteklost. Do 1. svetovne vojne je Wolgastovo gibanje v nemški mladinski književnosti privedlo do širjenja cenениh knjig, ki so bile v Avstriji prirejene »na način, primeren otrokom« po delih znanih pisateljev, kot so Maria von Ebner-Eschenbach, Peter Rosegger in Karl Ginzkey.

Prvi pravi prodor umetniških knjig za otroke, knjig, ki stanejo tako malo, da so dostopne vsakomur, je prišel leta 1901 s knjižnimi serijami »Gerlachove mladinske knjižnice« (Gerlach Jugendbücherei). Besedila so izbirali in umetniško ilustrirali pod geslom »otroci zaslužijo le najboljše«. Od prvega trenutka dalje so zbirko enako navdušeno pozdravljali pedagogi, umetniki in kritiki in do danes je ohranila mesto v zgodovini knjig iz obdobja Jugendstila. Največjo priljubljenost pa je serija doživela šele z

ustanovitvijo založbe *Jugend & Volk*, iz katere je izšla tudi Dunajska pomoč v branju kot izvedba šolske reforme v prvi republiki (1919–1938). Tako imenovano »dunajsko branje v razredu« v obdobju med dvema vojnama je bilo močno patriotsko ali zgodovinsko usmerjeno. V istem času so ponatiskovali številne znane ljudske pravljice in legende. Veliko otroških, mladinskih in šolskih knjig je v času 1. svetovne vojne ilustriral Ernst Kutzer, ki je s svojimi naivno otroškimi risbami z očarljivim nadihom dal pečat času med vojno in po njej. Pozno impresionistične domišljajske ilustracije Oskarja Laskeja poseljujejo čisto drugačen svet. Najboljši primerki njegove umetnosti so barvne litografije v leporellu *Noetova barka* (1925) in risbe v knjigi *Robinson Crusoe* (1945). *Znanost za otroke* iz leta 1937 je uspela serija poljudnoznanstvenih knjig, ki je s svojimi oblikovnimi načeli služila kot vzor še po letu 1945. Po 2. svetovni vojni (1945–1955) je trg preplavila ničvredna in seksualno vsiljiva literatura. Sprememba na bolje je prišla s pomočjo službe za kulturo ameriških okupacijskih sil v obliki skrčenih prevodov ameriških knjig za otroke. Razen tega so dobili avstrijski pisatelji mnogo vzpodbude za pisanje za otroke in več uglednih pisateljev lep slovja za odrasle, na primer Fritz Habeck, Marlen Haushofer, Christine Busta in Karl Heinrich Waggerl, je začelo svoja dela občasno namenjati mladim bralcem. To smer nadaljujejo znani sodobni pisatelji, kot Peter Handke, Barbara Frischmuth, Thomas Bernhard, Alois Brandstetter, Gernot Wolfgruber in Frederike Mayröcker. Nov stil v ilustraciji 50. let v Avstriji sta začrtala Hans Thomas s čistim, grafično linearnim slogom in Wilhelm Jaruska z močnimi barvami in ekspresivnostjo.

Optimizem in želja, predstaviti pedagoški model, sta bila tematska temelja za večino knjig v 60. letih, ki so rada

opisovala druge dežele z avstrijskega zornega kota. Od leta 1960 dalje so prevladovali trije tipi ilustracij: splošno sprejeta smer, ki so jo narekovale potrebe trga, zelo oseben stil podajanja in risbe – to so ilustracije Helge Aichinger, Angelike Kaufmann, Erwina Moserja, Christine Nöstlinger, Susanne Riha in Lisbeth Zwerger –, in nazadnje, ilustracije, prvotno namenjene »domači rabi« za lastne otroke. Slikarji, kot so Ludwig Attersee, Mario Terzic ali Wolfgang Schmögner nadaljujejo tradicijo, uveljavljeno na Dunaju že na prelomu stoletja, ki nas še vedno očara. Münchhausnu, Alici v čudežni deželi in Zmaju dovoljujejo izkustvo novega čarobnega sveta in vzpodbujajo otroke in odrasle, da se prepustijo svoji fantaziji (citirano po Hanni Egger: *Österreichische Kinderbücher – gestern und heute*. Avstrijske knjige za otroke – včeraj in danes. Dunaj – Bruselj, 1987). Tako imenovana Generacija 1968 je preusmerila avstrijsko književnost za otroke. Najodličnejša med pisatelji tega obdobja je *Christine Nöstlinger*. Njen sveži nekonvencionalni slog je pometel s številnimi tradicionalnimi žanrskimi tabuji. Omembe vredno je tudi sodelovanje med avstrijskimi avtorji knjig za otroke. Gre za skupinski pristop, ki je prvič obrodil sadove v knjigi *Sprachbastelbuch*. V njej se kreativna raba jezika združuje z igro.

Teme, motivi, problemi

V Avstriji je danes komaj kak predmet diskusije odraslih, ki še ni našel poti v knjige za otroke. Družbene razmere, vojna in mir in problemi, ki se pojavljajo povsod, kjer ljudje živijo skupaj, so teme, o katerih že leta pišejo avstrijski pisatelji knjig za otroke. Ustrašili se niso niti tako občutljivih vprašanj, kot je zloraba otrok. Zanimiv primer tega tipa je knjiga *Die Sache mit dem Heinrich (1)*, v kateri

avtorica *Mira Lobe* opisuje trpljenje osemletnega dečka.

Na splošno lahko opazamo jasno stremljenje k delom, ki se ukvarjajo z resnejšimi snovmi in so namenjene vse mlajšim bralcem. Ljubezen, je tema knjige *Wolfa Harrantha* z naslovom *Ich glaub ich hab dich lieb* (2), ki se obrača na otroke nižje osnovnošolske starosti. Isti avtor je ustvaril tudi celo vrsto slikanic, ki obravnavajo kar zapletene probleme iz sveta odraslih. *Mein Papa hat was verloren* (3) govori o nezaposlenosti. Neka druga njegova knjiga pripoveduje o odnosih in napetostih med generacijami in skuša predlagati rešitve, kako priti do premostitve prepada med njimi.

Tema, ki se v zadnjih letih pogosto pojavlja, je sodobna zgodovina, in še posebej 2. svetovna vojna in čas nacističnega režima v Avstriji.

Ko želijo avstrijski pisatelji svoje mlade bralce ozaveščati o današnjih problemih in tistih iz preteklosti, skušajo posredovati bolj osebne in čustvene izkušnje kot pa sporočila ali doktrine. O tem govorijo številne knjige o 2. svetovni vojni. V knjigi *Geh heim und vergiss alles* (4) opisuje *Käthe Recheis* gorje, ki ga je povzročila vojna, in usodo preživelih iz Hitlerjevih koncentracijskih taborišč skozi doživljanje deklice, katere oče, zdravnik, skrbi za žrtve, strašno zaznamovane od dolgih let trpljenja. V drugi močno avtobiografski povesti *Lena. Mein Dorf und der Krieg* (5) opisuje *Käthe Recheis*, kako mlada deklica preživlja 2. svetovno vojno v rojstni vasi v Gornji Avstriji, z vsemi tegobami in stiskami, pa tudi, kako močan vpliv je imel Hitlerjev režim na mlade ljudi. Podobne teme najdemo tudi v drugih zgodbah in antologijah, kot v knjigi *In die Waagschale geworfen* (6) pisateljice *Renate Welsh*. To so zgodbe o odporniškem gibanju, ki poustvarjajo vzdušje strahu in negotovosti iz tistega časa in odražajo trpljenje, ki so mu bili med vojno izposta-

vljeni tako otroci kot odrasli. Mnogokrat so tem knjigam – tudi *Maikäfer flieg!* (7) pisateljice *Christine Nöstlinger*, ki opisuje zadnje tedne vojne z gledišča osemletne deklice na Dunaju – očitali, da dajejo premalo informacij o zgodovinskih dogodkih in da niso dovolj objektivne. Glede na to, da čustveno vplivajo na bralce, je pričakovati, da bodo ti sami od sebe poiskali pot do informacij o zgodovinskih dejstvih. To so literarna dela, ne učbeniki, ki bi učiteljem prihranili trud, predstaviti dejstva o tem času. Njihov namen pa je opisovati, kako so ljudje živeli in doživljali strahote ob prelomnih dogodkih zgodovine, ki jih bodo mladi ljudje v vsakem primeru morali spoznati in jih študirati.

Osebna izkušnja je tudi ozadje sodobnejših zgodb, ki uvajajo temo emancipacije deklic in žena v knjige za otroke. Dve knjigi *Mädchen dürfen pfeifen – Buben dürfen weinen* (8) in *Omageschichten* (9) sta rezultat natečaja kratke zgodbe na temo ženske emancipacije pod pokroviteljstvom Avstrijskega urada za ženska vprašanja in založbe Jugend & Volk. Na včasih negotov, včasih humoren način avtorji teh zgodb (nekateri od njih so tako prvič objavili svoje zgodbe) raziskujejo moške in ženske stereotipe in ostro opozarjajo na predsodke, ki še vedno obstajajo. Spet je glavni cilj knjige doseči verodostojnost in živost v opisovanju družbenih razmer, ne pa želja po didaktičnih učinkih.

Avstrijskih pisateljev pa ne zanimajo samo aktualni problemi, temveč pišejo tudi napeto in zabavno literaturo za otroke z drugačno tematiko, s pravim bogastvom zanimivih dejstev in podrobnosti. Najbolj priljubljene so med mladimi avstrijskimi bralci knjige o severnoameriških Indijancih. Na tem področju je zaslovela *Käthe Recheis*. Njene zgodbe niso samo preprosto pustolovske, saj so postavljene v zgodovinski kontekst z močnim humanističnim

poudarkom. Pisateljica je študirala zgodovino Indijancev in večkrat potovala v Kanado. Käthe Recheis je skupaj z Georgom Bydlskim tudi prevajala izvirna indijanska besedila in jih uporabila v svojih knjigah za otroke.

Pomembna sestavina književnosti, v kateri uživajo mladi Avstrijci, je domišljijaskost. Izrazito fantazijske knjige s satiričnimi potezami, kot so dela *Hansa Domenega* (Helmut Leiter) in *Christine Nöstlinger*, so si prislužile posebno mesto v avstrijski književnosti za otroke. Domišljijo in satiro uporabljajo za razmišljanje o vsakdanjih stvareh – igranje z vojaškimi igračkami – in vzpodbujajo otroke h kritičnemu razmišljanju. Na tem polju prednjačijo pisateljice. *Vera Ferra-Mikura* in *Mira Lobe* vnašata v svoje knjige elemente družbene kritike. Njune knjige so prevedene v več jezikov. *Edith Schreiber-Wicke* je še ena zanimiva pisateljica – edina avstrijska avtorica, ki je na Poljskem prejela mednarodno Nagrado Janusza Korczaka in ki je dobitnica tudi več avstrijskih knjižnih nagrad.

Ob opisih družbenih razmer, fantazijskih pripovedih in igri z jezikom včasih opazimo v avstrijski književnosti za otroke tudi nagnjenje h kontemplaciji. Kot značilen primer lahko navedemo *Jenseits der grossen Sümpfe* (10) *Erwina Moserja*. Takó besedilo kot slike vabijo otroka k razmišljanju o tem, kar vidi in bere. To je kot nekakšen protistrup trivialni literaturi, ki je večkrat naprodaj v veleblagovnicah.

Pomemben element v knjigah, ki jih za otroke pišejo avstrijski pisatelji, so bili vedno humor, duhovitost in jezikovna igra.

Posebna zvrst v avstrijski književnosti so povesti z religioznim ozadjem, ki jim je *Lene Mayer-Skumanz* vdihnila nove zamisli in svežino. Njene zgodbe so polne domišljije, topline, smisla za humor in globokega razumevanja otrokovega načina doživljanja. Nekateri od njih, ki govorijo

o realnih, vsakdanjih problemih, imajo odprte konce, da bi mladi bralec poiskal rešitve sam, pri čemer ga vodijo načela krščanskega načina mišljenja. Vse, kar avtorica želi doseči, je prvi impulz. Tipičen primer je knjiga *Hanniel kommt in die Stadt* (11), zgodba o angelu varuhu, ki se prikaže otrokom in odraslim v človeški podobi in pomaga otroku pri reševanju njegovih problemov.

Značilni slogi

Nov in poseben prispevek avstrijski književnosti za otroke in mladostnike predstavlja delo *Christine Nöstlinger*, posebej njene realistične zgodbe za otroke s skrbno orisanim družbenim ozadjem. Te so izjemne tudi zaradi dunajskega narečja, ki ga ohranjajo celo tiste njene knjige, ki so izšle v Nemčiji, saj bi sicer lahko izgubile veliko svoje iskrive živosti. Dialogi, odraz dogodkov vsakdanjega življenja na Dunaju, brez olepševanja ali idealiziranja oživljajo posamezne značaje v svojih okoljih z nekaj pičlimi besedami.

Opazno mesto v avstrijski mladinski književnosti ima jezikovna igra. Poseben primer je *Das Sprachbastelbuch* (12). Mnogo prispevkov, ki so jih napisali številni avstrijski pisatelji, je preprosto neprevedljivih. Nekaj stavkov iz sklepne besede razloži, kaj želijo avtorji doseči: »Če otroci izrežejo vrata v veliki kartonski škatli, kar jim bo omogočilo, da bodo lahko hodili noter in ven, pomeni, da so sredi pomembne dejavnosti. Smisel igre – naj bo s kartonsko škatlo ali z besedami – je v prijetnem pridobivanju pomembnih izkušenj s snovjo, ki jo imajo na voljo. Medtem ko se zabavajo z jezikom, opravljajo različne jezikovne funkcije in se vadijo v razumevanju strukture jezika, spoznavajo njegovo spremenljivost, možnost manipuliranja z njim, ko lahko vlečejo za nos tako druge kot nas same.«

Satira je često orodje kritike, ki pa je prej konstruktivnega kot destruktivnega značaja in večkrat kot ne nudi rešitve problemov, ki jih osvetljuje.

Za avstrijsko književnost za otroke so značilne na zanimiv in živ način pripovedovane zgodbe z močnim poudarkom na detajlih in lokalni barvitosti kot tudi na igrivosti in humorju.

Prevodi in priredbe

Samo pozoren bralec bo opazil, da ima Avstrija samosvojo, iz svojih korenin zraslo književnost za otroke, ki je posebna bolj zaradi zgradbe in stila kot pa razvoja določene smeri. Avstrijski pisatelji se lotevajo in se prilagajajo temam, za katere se zdi, da »so v zraku«, na edinstven način. S podobnimi temami se bavijo tudi pisatelji v drugih deželah. Avstrijskih knjig za otroke ni lahko klasificirati po standardnih kategorijah, ker so običajno zaznamovane z vrsto bistvenih značilnosti.

Kdor si ogleduje knjige, ki jih za otroke in mladostnike ponujajo avstrijske knjigarne, ali pregleduje sveže sezname priporočenih knjig, bo sprva komaj opazil, da obstaja izrazita in »tipična avstrijska« književnost za otroke. Knjige, razstavljene v izložbah knjigarn ali na policah knjižnic, najdemo tudi v drugih nemško govorečih deželah. Avtorji, kot so Ursula Wölfel, Otfried Preussler in Michael Ende so postavljeni ob bok Avstrijcem Christine Nöstlinger, Miri Lobe, Renate Welsh, Wolfu Harrantu ali Ernstu A. Ekkerju – da omenimo samo nekatere – in so prav tako priljubljeni v Avstriji kot v Nemčiji. Isto lahko trdimo za slikanice Jörga Steinerja in Jörga Müllerja iz Švice. Na drugi strani pa so vsa dela avstrijskih avtorjev dostopna v Nemčiji in v Švici.

Razen tega so v Avstriji zelo priljubljeni tudi mnogi drugi tuji pisatelji. Andersenovi nagrajenci, kot so Astrid

Lindgren, Gianni Rodari, Tove Jansson in Patricia Wrightson, so v Avstriji splošno brani, pa tudi nekateri drugi, posebno iz angleško govorečih dežel in Italije. V zadnjem času so se v knjigarnah pojavile knjige pisateljev iz nekdanjega vzhodnega bloka, kot je na primer Zofia Chadzyska iz Poljske.

Knjige za otroke avstrijskih avtorjev prevajajo v številne jezike. Veliko jih je izšlo v skandinavskih deželah, v nekaterih državah bivšega vzhodnega bloka in v Italiji. V anglosaških deželah je Avstrija bolj slabo predstavljena. Žal je izven Avstrije priljubljenih le malo njenih pisateljev. Upamo, da bo v bodoče avstrijska književnost za otroke v vsem obsegu zaslovela tudi preko meja.

- (1) Lobe, Mira: *Die Sache mit dem Heinrich* (Kaj se je zgodilo Heinrichu). Dunaj: Jungbrunnen, 1991.
- (2) Harrant, Wolf: *Ich glaub, ich hab dich lieb* (Jaz sem vate, ti pa vame). Dunaj: Jugend & Volk, 1987.
- (3) Harrant, Wolf: *Mein Papa hat was verloren* (Moj očka je nekaj izgubil). Dunaj, München: Jungbrunnen, 1991.
- (4) Recheis, Käthe: *Geh heim und vergiss alles* (Pojdi domov in vse pozabi). Dunaj: Herder, 1980.
- (5) Recheis, Käthe: *Lena. Unser Dorf und der Krieg* (Lena. Naša vas in vojna). Dunaj: Herder, 1987.
- (6) Welsh, Renate: *In die Waagschale geworfen* (Na tehtnici). Dunaj: Jugend & Volk, 1988.
- (7) Nöstlinger, Christine: *Maikäfer flieg!* (Leti, majski hrošč!) Weinheim: Beltz & Gelberg, 1973.
- (8) *Mädchen dürfen pfeifen – Buben dürfen weinen* (Deklice smejo žvižgati – dečki smejo jokati). Dunaj: Jugend & Volk, 1981.
- (9) *Omageschichten* (Zgodbe o babicah). Dunaj: Dachs, 1988.
- (10) Moser, Erwin: *Jenseits der grossen Sümpfe. Erzählung für Kinder* (Na oni strani velikih močvirij. Povest za otroke). Weinheim : Beltz & Gelberg, 1980.
- (11) Lene Mayer-Skumanz: *Hanniel kommt in die Stadt* (Hanniel prihaja v mesto). Dunaj: Herder, 1989.
- (12) *Das Sprachbastelbuch* (Jezikovna knjiga za pridne roke). Dunaj: Jugend & Volk, 1975.

prevedla Breda Mahkota